

TALIMNING ASOSINI TASHKIL QILUVCHI PEDAGOGIKA

Shohista Iskandarova

*Navoiy viloyati Xatirchi tumani**72-maktab boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ta'lim jamiyatni rivojlantiradi. Inson o'z yo'lini ilm nuri bilan yoritmasa, zulmat va jaholat ko'chasida qoladi. Inson qalbining nuri ilm va ma'rifat bilan mustahkamlanadi. Insoniyatning qadr-qimmatini bilim yaratadi. Ilm-fandanhali hech kim zarar ko'rmagan. Bilim olish bu san'at.*

Kalit so'zlar: *Ta'lim, FLEX, Jamiyat, til, o'z-o'zini mustaqillik, milliy daraja, dastur, axborot, taraqqiyot, ahamiyat, o'qitish, ta'lim tizimi, hayot.*

KIRISH

Ta'lim-bilim berish, malaka va ko'nikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi. Ta'lim jarayonida ma'lumot olinadi va tarbiya amalga oshiriladi. Ta'lim tor ma'noda o'qitish tushunchasini anglatadi. Lekin u turli xil turdagi o'quv muassasalarida emas balki oila va boshqa sohalarda ham ma'lumot berish jarayonini ham bildiradi. "Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq" Shavkat Mirziyoyev. Ta'lim har bir millatning ko'zgidir. Inson hayoti davomida doimo bilim olishga intiladi. Bilim olish mobaynida turli xil to'siqlarga, qiyinchiliklarga duch keladi. Lekin zamonaviylashib borayotgan turmush tarzimizda bilim olish uchun barcha sharoitlar mujassam. O'tmishda ta'lim sohasida bugungi kungidek imkoniyatlar mavjud bolmagan lekin ajdodlarimiz ta'lim olishni uddalaganlar. Abu Nasr Farobiy'-o'rta asming bir qancha ilmiy yutuqlari, umuman Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlarida taraqqiyparvar ilmiy- falsafiy tafakkur rivoji uning nomi bilan bog'liq. Ayrim manbalarga ko'ra u 70 dan ortiq tilni bilgan. O'sha davr uchun bu juda ham katta natija. "Ta'lim dunyoni o'zgartirmaydi, balki dunyoni o'zgartirmoqchi bo'lgan odamlarni o'zgartirad" degan edi Paulo Freire. Ta'limsiz kelajak yo'q, hamma uchun yaxshiroq, barqaror, qo'llab-quvvatlovchi va adolatli dunyo umidi, bu ularning olgan bilimlariga bog'liq. Bugunning bolalari ertangi kunning yetakchilari bo'lishadi va xatolarni o'rnini bosish uchun ulardan saboq olishdan yaxshiroq yo'l yo'q. Ta'lim va tarbiya uyg'un bo'lishi kerak. Bundan ming yil muqaddam buyuk mutafakkir Mahmud Qoshg'ariy "Devonu lug'otit turk" asarida tarbiya, axloq masalalariga to'xtalib, "Zamon butunlay ozdi. Ilm, hikmat, poklik kamaydi. Tuban, yomonlar ko'paydi, fazilat egalari yo'qolayotir", deya yozgan ekan. Turli davrlarda yashagan donishmandlarning bu singari qarashlarini dunyodagi ko'plab xalqlar tarixida kuzatish mumkin. Ammo zamon, jamiyat taraqqiyotiga ko'ra yoshlar tarbiyasi masalasida yangi muammolar tug'ilgan hamda tarbiyachilar, ustozlarning oldida vazifalar ko'payib borgan. Odamlar yaxlit, bir butun holda yaxshi yoki yomonga bo'linmaydi. Agar shunday bo'lganda edi, tarbiya masalasi osonlikcha hal bo'lardi. Yaxshi fazilatlar va yomon odatlarning, turli g'oyalarning bir odamning qalbi va ongini egallash uchun kurashi tarbiya masalasining naqadar

murakkab ekanini anglatadi. "Tarbiya" so'zining ma'nolari ko'p bo'lsa-da, milliy an'analardan kelib chiqsak, tasavvurda avvalo uning "axloqiy" sifati uyg'onadi. Boisi, ota-bobolarimiz bola axloq-odobini tarbiyaning boshqa turlariga nisbatan ustun qo'yishgan. Fitrat ta'lim olishni ham tarbiya sirasiga qo'shib, uni "aqliy tarbiya" deb ataydi. Shuningdek, farzandni sog'lom voyaga yetkazish, ya'ni "jismoniy tarbiya"sigam ham jiddiy e'tibor qaratib, tarbiyaning ushbu uch turiga xulosa berar ekan, zamonaviy til bilan aytganda, "shaxsning ijtimoiylashuvi"ni sodda ifodalaydi: "...bolalarning tarbiyasi bu farzandni jismonan, fikran va axloqan tarbiya qilib, kamolga yetishtirish demakdir. Ya'ni ulami urinish va tirishish sahrosiga, ya'ni hayot-mamot maydoniga kuchli badan, sog'lom fikr va yaxshi axloq bilan qurollantirib yuborish demakdir". Shu o'rinda ta'lim" va tarbiya" so'zlarining lug'aviy ma'nosiga to'xtalib o'tish maqsadga muvofiq. "

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Milliy tarbiya tarixining atoqli namoyandalari Fitrat va Abdulla Avloniy qarashlarida "tarbiya" so'zining ma'no qamrovi "ta'lim"ga qaraganda birmuncha kengligini ta'kidladik, hatto "ta'lim" mazmun-mohiyati jihatidan "fikir tarbiyasi" yoki "aql tarbiyasi" sifatida tarbiyaning tarkibiy qismi sanaladi. Umuman, tarbiya so'zida yoshlarni (ham jismonan, ham axloqan, ham aqlan) barkamol avlod sifatida tarbiyalash tushuniladi. Ya'ni sodda qilib aytganda, "tarbiyali bola" barkamol avlod demakdir. O'zbek tilining izohli lug'atida tarbiya so'zi arabcha so'z bo'lib, 'rivojlantirish, parvarish qilish, o'stirish; o'rgatish; ilm berish" singari bir qator ma'nolarni anglatishi yozilgan. Izohli lug'atni sinchiklab o'rganganimizda "ta'lim" so'zidan ko'ra "tahsil" so'zi ham kengroq ma'noni ifodalaydi. Aqliy va axloqiy tarbiya mushtarakligiga xalqimiz azaldan o'ta zukkolik bilan yondashgan. Ta'lim tizimi jamiyatni rivojlantiradi. Ta'lim olish jarayonining eng muhim bosqichi bu tarbiya hisoblanadi. Abdulla Avloniy aytganidek: Tarbiya biz uchun yo hayot-yo mamot, yo najot-yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir". Tarbiyaning maqsad-mohiyati davrlar o'tishi bilan o'zgarmaydi, barcha millat uchun ham bir darajada ahamiyatli. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar, an'analar tarbiya mazmun-mohiyatini belgilaydi. Bugun nemis, rus yoki ingliz maktabida ham, o'zbek maktabida ham ta'lim muassasasining tarbiyaviy vazifalarini kuchaytirish, ta'limning "tarbiyalovchi" faoliyatidan qoniqmaslik holatlari olimlar tomonidan e'tirof etilmoqda. Tarbiyaga asoslangan maktablar, o'quvchini hayotga tayyorlashni, ijtimoiylashuvini asosiy maqsad bilayotgan ta'lim muassasalari tajribalarini o'rganishga ehtiyoj tug'ilayotganini ta'kidlash joiz. Ta'lim berish yuksak darajada tashkil qilingan yapon yoki koreys maktablari bitiruvchilari o'z xalqining milliy qadriyatlari asosida tarbiya topganini bir qarashda, ularning oddiygina salomidan sezamiz. Demak, ta'lim sohasida dunyo mamlakatlarining ilm-fan yutuqlarini o'qib o'rganish mumkin, ammo tarbiyada milliy qadriyatlar, urf-odatlardan chekinish yoki ularni ikkinchi darajaga tushirib qo'yish mumkin emas. Tarbiyaning ibratga, namunali amaliy faoliyatga asoslanganini ham unutmaslik joiz. Ya'ni aqliy tarbiya (ta'lim) aniq dastur va rejalar asosida oddiydan murakkabga tomon rivojlanib borsa, tarbiyada (axloqiy tarbiya) jamiyatda ro'y berayotgan voqea-hodisalarga nisbatan yoshlarda o'z vaqtida tegishli munosabat uyg'otish, aniq maqsad va natijaga yo'naltirilgan reja va dasturlar ijrosiga qo'shimcha ravishda ijodiy yondashuv, ijtimoiy muhitni sinchiklab o'rganish taqozo etiladi. Aqliy tarbiyaga nisbatan axloqiy tarbiyaning faoliyat qamrovi, oldiga qo'yilgan vazifalar katta bo'lib, buning samarali ijrosi uchun maktab imkoniyati torlik qiladi. Shunday bo'lsada, ta'lim muassasasi tarbiya jarayonining tashkilotchisi, muvofiqshatiruvchisi bo'lishi maqsadga muvofiq. Chunki oilalar bolalarni nafaqat ta'limiy

(fikriy), balki axloqiy va jismoniy tarbiyalash borasida turli darajada, hatto farzandiga odob qoidalarini o'rgatishga qodir bo'lmagan ota-onalar ham oz emas.

Pedagogik jarayonda axloqiy tarbiyani ham, ta'lim tizimidagidek (davlat ta'lim standartlari singari) uzluksizlik talablaridan kelib chiqib shakllantirish qanchalik katta va murakkab masala bo'lsa-da, amalga oshirish lozim. Albatta, ma'naviy-axloqiy tarbiya tushunchalarini qolipga solib bo'lmaydi, ammo talablar shaklida hayotdan ajralmagan holda ifodalash mumkin. Bu boradagi samarali vositalardan biri, shubhasiz, milliy adabiyot o'qitishni yanada takomillashtirishdir. Chunki milliy adabiyotimiz azaldan odobga asoslanganligini yodda tutishimiz lozim. Tarbiya umr bo'yi davom etadigan jarayon. Hayotdagi har bir kishi tarbiyaviy ta'sirga ega. U hayot maktabida tarbiyalanar ekan, tarbiyachi sifatida, tarbiya vositasi sifatida o'zi ham ijtimoiy muhit yaratishga xizmat qiladi. Ta'lim tizimini rivojlantirish orqali davlatni rivojlantirish mumkin. Mutaxassislar fikriga ko'ra, dunyoning eng yaxshi ta'lim tizimi Finlandiyada ekan. Finlandiya Yevropaning rivojlangan mamlakatlaridan biri hisoblanadi. Ma'lumki, Finlandiya Yevropaning shimolida joylashgan kichik mamlakat. Katta tabiiy boyliklar, savdo imtiyozlari yoki boshqa sezilarli daromad manbaalariga ega emas. XX asr boshlarida Finlandiya Yevropaning eng qashshoq mamlakatlaridan biri bo'lgan. Finlandiya maktablari shiori shunday: Biz bolani yo hayotga tayyorlaymiz, yo imtihonga. Biz birinchisini tanladik". Shuning uchun ham Finlandiya maktablarida faqat bir marta o'quvchi 16 yoshga to'lganda imtihon topshiriladi. Maktablarda eng asosiysi o'quvchini mustaqil hayotga tayyorlashi, deb hisoblanadi. Shuning uchun ham ularga mustaqil bilim olishni o'rgatishadi. Finlandiyada "o'qituvchi" kasbi obro'li kasb hisoblanadi. Oliy ta'lim maskanlarida o'qituvchi bo'lish, ishlashga juda katta konkurs mavjud. Finlandiyada umumiy o'rta ta'lim. bepul. Buning ichiga bepul tushlik, ekskursiya, maktab avtobuslari va kitoblar kiradi. Ota-onalardan pul yig'ish ta'qiqlangan. O'zbekistonda ham ta'lim sohasiga katta ahamiyat beriladi. O'zbekiston Respublikasida „Ta'lim to'g'risida“ qonun shakllangan. Va bu qonunlar O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida belgilab qo'yilgan. Har kim bilim olish huquqiga ega. Bepul umumiy ta'lim olish davlat tomonidan kafolatlanadi. Maktab ishlari davlat nazoratidadir. Talim tizimini yaxshilash uchun xalqaro dasturlar mavjud. Bulardan biri maktab, litsey va kollej o'quvchilari uchun. Bu dastur FLEX (Future Leaders Exchange) bu dasturda o'quvchilar 1 yil davomida AQSHda talim olib qaytadilar. Dasturda ishtirok etish mutlaqo bepul hisoblanib barcha harajatlar to'liq davlat tomonidan qoplanadi. Bu dastur orqali o'quvchilar chet el ta'lim tizimi haqida ma'lumotga ega bo'ladilar va til o'rganadilar. FLEX dasturida ishtirok etish uchun.

Ingliz tilini bilish talab etiladi. Chunki hozirgi rivojlanayotgan jamiyatda chet tillarini o'rganishga katta ahamiyat berilmoqda. Xususan, Ingliz tili kundalik ehtiyojlarimiz uchun muhimdir. Bugungi kunda ingliz tili fan, texnika va turizm tili hisoblanib xalqaro tildir. Koplav davlatlarning ikkinchi tili ingliz tili hisoblanadi. Shuning uchun ham ingliz tiliga bo'lgan e'tibor kundan kunga ortib bormoqda. Til bilgan el biladi degan maqol bejiz emas albatta. Til o'rganish davomida oquvchining lug'at boyligi va dunyo qarashi ortadi. Bu esa o'quvchini ta'limga bo'lgan e'tiborini ortishiga yordam beradi. Ta'lim dunyoni o'zgartirish uchun qo'llashimiz mumkin bo'lgan eng kuchli quroldir!" Nelson Mandela. Ta'lim inson hayotida muhim ahamiyat kasb etadi yani inson hayoti uchun talim zinapoyadir. Bilim olib inson yuksak choqqilarga erisha oladi. Yoki talim va tarbiyasiz inson kundan kunga qashshoqlashib

boradi. Oilada ta'lim va tarbiya bir butunlik kasb etadi. Avvalo inson tarbiya olmay turib talim ololmaydi. Oilada tarbiyaning o'rnini muhimdir. Talimsiz tarbiyani, tarbiyasiz talimni tasavvur etib bolmaydi. Shuning uchun ham ota bobolarimiz bolaning tarbiyasiga ko'p etibor berishgan.

Ta'lim nima uchun muhim?

Ta'lim nima ekanligi haqida juda ko'p turli xil tushunchalar va ta'riflar mavjud, ammo bitta narsani umumiy qabul qilish mumkin, bu ta'limning muhimligi va buning sabablari.

1. Barqarorlikni ta'minlaydi.

Ta'lim hayotda barqarorlikni ta'minlaydi va hech kim uni sizdan hech qachon tortib ololmaydigan narsadir. Yaxshi ma'lumotga ega bo'lish va diplomiga ega bo'lish orqali siz yaxshi martaba imkoniyatlariga ega bo'lish imkoniyatingizni oshirasiz va o'zingiz uchun yangi eshiklarni ochasiz.

2. Moliyaviy xavfsizlikni taminlaydi.

Barqarorlikdan tashqari, ta'lim moliyaviy xavfsizlikni ham ta'minlaydi, ayniqsa bugungi jamiyatda. Yaxshi ta'lim yuqori maoshli ishga olib keladi.

3. Tenglikni ta'minlaydi.

Butun dunyo haqiqatan ham teng bo'lishi uchun uni ta'limdan boshlash kerak. Agar hammaga ta'lim olish uchun bir xil imkoniyatlar berilsa, ijtimoiy tabaqalar o'rtasidagi tafovut kamroq bo'lar edi. Har bir inson yuqori maoshli ishlarda teng imkoniyatga ega bo'lishi mumkin.

4. Mustaqillikni taminlaydi.

O'qigan inson hech qachon boshqalarni fikriga qaram bo'lmaydi. O'zining shaxsiy fikri bo'ladi.

5. Orzularni amalga oshishini ta'minlaydi.

Agar orzu qila olsangiz, unga erisha olasiz. Ta'lim siz ega bo'lishingiz mumkin bolgan eng kuchli quroldir va u bilan siz barcha orzularingizni ro'yobga

6. Xavfsizlikni taminlaydi.. chiqarishingiz mumkin. Ta'lim nafaqat shaxsiy darajada, balki global miqyosda ham zarur bo'lgan narsadir, chunki bu bizning dunyomizni xavfsiz saqlaydigan va uni yanada tinchroq joyga aylantiradigan narsadir. Ta'lim odamlarga to'g'ri va noto'g'ri o'rtasidagi farqni o'rgatadi va odamlarga xavfli vaziyatlardan qochishga yordam beradi.

7. Ishonch.

O'ziga ishonch hayotda muvaffaqiyat qozonishning muhim qismidir. Va bu ishonchni qozonishning ta'limdan ko'ra yaxshiroq yo'li bormi? Sizning ta'lim darajangiz ko'pincha bilimingizni isbotlashning bir usuli hisoblanadi va bu sizga o'z fikringizni bildirish va fikringizni aytish uchun ishonch berishi mumkin.

8. Ta'lim insonni jamiyatning bir qismiga aylantiradi.

Bugungi jamiyatda ta'limga ega bo'lish atrofdegilar tomonidan qabul qilinishining muhim qismi hisoblanadi. Ta'lim olish sizni jamiyatning foydali qismiga aylantiradi va o'zingizni hissa qo'shadigan a'zo sifatida his qilishingizga yordam beradi.

9. Milliy darajada iqtisodiy osishni taminlaydi.

Ma'lumotli inson jamiyatning iqtisodiy o'sish uchun juda muhimdir. Biz doimo innovatsion bo'lishimiz uchun odamlar o'rganish va izlanishda davom etishlari kerak. Savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarda ham iqtisodiy vaziyat yaxshilanadi. Aholisi bilimli bo'lsa, ish o'rinlari yanada kengayadi.

10. Ta'lim himoya qila oladi.

Ta'lim insonni bilganidan ko'ra ko'proq himoya qilishi mumkin, bu nafaqat moliyaviy darajada, balki o'qish va yozishni bilish orqali, masalan, hech qanday soxta hujjatlarga imzo chekmaslikni bilish orqali sizdan foydalanishlarini oldini olishga yordam beradi.

XULOSA

Ushbu maqola davomida talim tizimining jamiyatdagi ahamiyatini yoritib berishga harakat qilindi. Ta'lim-millat ko'zguvidir. Har bir rivojlangan davlat ortida ta'lim tizimi mavjud. Ta'lim va tarbiyaga bo'lgan e'tibor juda ham katta ahamiyatga ega. Jaloliddin Rumiy aytganidek Inson tabassumi bilan tarbiyasini, nimaga kulgani bilan saviyasini namoyon qiladi". Ta'lim va tarbiya inson xarakterining ajralmas qismi hisoblanadi. Inson umrining ko'p qismini talim olishga sarflaydi, tarbiya olishni esa tug'ilishi bilan boshlaydi. Ta'limning asosi tarbiyadir.

REFERENCES:

1. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi (OzME). Birinchi jild. Toshkent, 2000
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 41-moddasi
3. Jaloliddin Rumiy "Hikmatlar"
4. O'zbekiston tarixi 7-sinf darslik (94-95 betlar) Toshkent, 2017
5. Kholmatov, S., & Yuldosheva, M. (2022). DIFFERENCES BETWEEN PUN AND DOUBLE ENTENDRE. *Involta Scientific Journal*, 1(7), 174-177.
6. Kholmatov, S., & Yuldosheva, M. (2022). HOMONYMY IN ITS STYLISTIC USE: ANALYSIS OF PUNS. *Involta Scientific Journal*, 1(7), 178-181.
7. Kholmatov, S. Z. O., & Mushtariybegim, Y. M. Q. (2022). IMPORTANCE OF WORDPLAY IN ENGLISH LANGUAGE (IN THE EXAMPLE OF PUN). *Academic research in educational sciences*, 3(6), 869-873.
8. kizi Shermamatova, S. U. NEOLOGISMS IN MODERN UZBEK AND ENGLISH AND THE HISTORY OF THEIR ORIGIN.
9. Shavkatovna, A. N., & Sharifovna, S. M. (2022). The Role of Electronic Resources in English Language Teaching. *International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences*, 2(4), 79-83.
10. Shavkatovna, A. N. (2022). FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE AMONG STUDENTS-FUTURE TRANSLATORS USING A TEACHING THESAURUS. *INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE, SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL*, 3(6), 35-39.
11. Shermamatova, S., & Nazirova, Z. (2022, April). SCIENTIFIC ANALYSIS OF LEXICOGRAPHY IN UZBEK LANGUAGE. In *International Virtual Conference on Language and Literature Proceeding (Vol. 1, No. 2)*.
12. Shermamatova, S., & Yusupova, S. (2022, April). TRANSLATION THEORIES OF NEOLOGISMS. In *International Virtual Conference on Language and Literature Proceeding (Vol. 1, No. 2)*.
13. Sultanovna, U. S. (2020). Social and philosophical foundations of the Uzbek and English enlightenment movement in literature. *Проблемы современной науки и образования*, (3 (148)), 33-36.

14. Ugli, Q. N. K., Qizi, D. U. B., & Ugli, K. S. Z. (2020, August). Teaching vocabulary to high-level students. In *Archive of Conferences* (Vol. 3, No. 3, pp. 9- 12)
15. Umaralieva, M. M. (2014). THE IMPORTANCE OF COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING AND LEARNING. In *ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ЛИНГВООБРАЗОВАНИЕ* (pp. 433-436).
16. Umaralieva, M. (2021). Some challenges in encouraging independent learning. *Academic research in educational sciences*, 2(4), 1878-1882.
17. Umaraliyeva, M., & Abdurahimzoda, S. (2022). OMMAVIY AXBOROT VOSITALARIDA TOGRI MULOQOTNI BOSQICHMA BOSQICH YARATISH USULLARI. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 2(6), 70- 73.
18. Umarova, M. (2021). THE ROLE OF CULTURE IN THE LEARNING ENVIRONMENT. *Frontline Social Sciences and History Journal*, 1(08), 90-99.
19. Umarova, M. (2022). THE IMPORTANCE OF STUDENTS OPTIONS WHILE LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN THE UZBEK EDUCATION SYSTEM. *Involta Scientific Journal*, 1(4), 239-251.